

Türk Çeviri Dizgesinde Yeniden Yerlileştirmeye Bir Örnek: Texier'in Küçük Asya'sı

A case study for re-domestication in Turkish Translation System: Texier's Asie Mineure

Araştırma/Research

Said Emre ŞİRİN

Arş. Gör., İstanbul Sağlık ve Teknoloji Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, sirinsaidemre@gmail.com, ORCID ID: orcid.org/0009-0008-3022-2428

ÖZET

Medeniyetlerin beşiği olan Anadolu, sahip olduğu kültürel, tarihi ve doğal zenginlikleriyle yalnızca üzerinde yaşayan toplumların değil, aynı zamanda farklı coğrafyalardan gelen seyyahların, araştırmacıların ve bilim insanlarının da ilgisini çekmiştir. Bu çalışmada, 19. yüzyılda Fransa'dan gelerek Anadolu'yu gezip inceleyen Fransız arkeolog Charles Texier'in *Asie Mineure* adlı eserin Türkçe çevirileri incelenmektedir. Eserin Türkçe çevirisi; yeniden yerlileştirme, kültürel metinsiz geri çeviri ve yan metinsellik kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. İlk olarak 1839'da Fransızca yayımlanan eser, 1923'te Osmanlı Türkçesine çevrilmiş, 2002 yılında ise bu çeviri modern Türkçeye aktarılmış ve sadeleştirilmiştir. Bu süreçte esere çeşitli yan metinler eklenmiş ve düzenlemeler yapılmıştır. Çalışmanın dikkat çeken yönü, iki çeviri arasındaki uzun zaman farkının eserin dilsel yapısına ve uygulanan çeviri politikalarına yansımadır. Karşılaştırmalı incelemede ilk çevirideki yerlileştirmeyi yeterli bulmayan modern Türk çeviri dizgesi eyleyicilerinin ikinci çeviride yeniden yerlileştirme politikasını tercih etmiş olabileceği iddia edilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, Türk çeviri tarihi açısından geç Osmanlı'dan Cumhuriyet'in ilk dönemine uzanan çeviri ve kültür faaliyetlerini anlamada önemli bir katkı sunmakta ve çeviribilim alanında değerli bir örnek teşkil ettiği iddia edilerek Türk çeviri dizgesinde yeniden yerlileştirmenin dikkate değer bir örneğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylelikle, eser yalnızca yazılı ve dilsel bir çeviri ürünü değil, aynı zamanda çeviri politikalarının tarihsel bağlamdaki çeşitliliğini yansıtan bir kaynak olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Anadolu, yeniden yerlileştirme, kültürel metinsiz geri çeviri, yan metinsellik

ABSTRACT

Anatolia, as the cradle of civilizations, with its rich cultural, historical, and natural heritage, has attracted not only the peoples living on its lands but also travelers, researchers, and scholars from different geographies. This study examines the translations of French archaeologist Charles

Texier's *Asie Mineure*, written after his travels and observations in 19th-century Anatolia, into Turkish. The Turkish translations of the work are analyzed within the framework of the concepts of re-domestication, cultural textless back translation, and paratextuality. Originally published in French in 1839, the work was translated into Ottoman Turkish in 1923, and later, in 2002, this version was revised, simplified, and adapted into Modern Turkish Language. During this process, various paratexts were added, and editorial modifications were introduced. A striking aspect of the study is that the significant temporal gap between the two translations is reflected in both the linguistic structure of the work and the translation policies applied. Comparative analysis suggests that the agents of the modern Turkish translation system, finding the domestication of the first translation insufficient, may have adopted a re-domestication policy in the second translation. Ultimately, the study argues that it makes an important contribution to understanding the rich translation and cultural activities spanning from the late Ottoman period to the early Republican era, and that it constitutes a valuable case for translation studies. Thus, the work is regarded not only as a written and linguistic translation product, but also as a source reflecting the diversity of translation policies within their historical context.

Keywords: Anatolia, re-domestication, cultural textless back translation, paratextuality

1. Giriş

Çeviri, tarih boyunca kültürlerin birbirleriyle etkileşime geçmesinde hayati bir rol oynamıştır. Edebiyat ve yazın kültürü edinimi hususunda Osmanlı'da 19. yüzyılın ikinci yarısı itibarıyla başta Ahmet Mithat Efendi olmak üzere Osmanlı'nın önde gelen entelektüelleri tarafından Batı medeniyetinden ve özellikle Fransızcadan birçok eser, Osmanlı medeniyetinin edebiyat ve kültür dizgesine çeviri eserler aracılığıyla aktarılmaya çalışılmıştır¹. Aynı şekilde bu dönemde, Osmanlı medeniyetinin Batı medeniyeti ile olan etkileşimi gelişmiş ve başta Fransızlar olmak üzere birçok Amerikalı, Alman ve İngiliz batılı seyyah, araştırmacı ve misyoner Anadolu coğrafyasına gelerek başta İstanbul olmak üzere birçok şehri gezmiş ve gördüklerini kaydetmişlerdir. Bu kaydedilen metinler zamanla günümüz Türkçesine çevrilmiş ve ortaya çıkan metinler çeviribilim araştırmacılarının başlıca çalışma alanlarından biri olmuştur. İşte bu çalışma yukarıda belirtilen duruma bir örnek vakadır.

Çalışmanın odağındaki isim Charles Texier, 1833 ve 1843 yıllarında Anadolu'nun büyük bir kısmını gezmiş, yerel kültürleri ile beraber, farklı bölgelerin önde gelen tarihi yapılarını ve arkeolojik kalıntılarını ayrıntılı bir şekilde kaydedip kitaplaştırmıştır. Bunlardan birisi olan *Asie Mineure: Description Geographique, Historique et Archeologique des Provinces et des Villes de la Chersonnèse d'Asie*² adlı eser, 1839'da Paris'te yayımlanmıştır. 1923-1924 yıllarında ise üç cilt halinde Türkçeye çevrilip basılarak ilk defa Türk çeviri dizgesine girmiştir. Ardından bu çeviri eser, 2002 yılında üç cilt halinde modern Türkçeye sadeleştirilmiştir³. Bu çalışmada ise metnin kendi

¹ Detaylı çalışma için bkz. Karadağ, A. B. (2014). *Batı'nın Çevrilmesini "Medeniyet" Odağıyla Yeniden Okumak: Tanzimat Dönemi/Sonrası Çeviriler ve "Çekinceli" Cesur Çevirmenler*. Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür (ss. 481-504), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

² *Küçük Asya'nın Tasviri; Güzel Sanatları, Anıtların Tarihi, Antik Şehirlerin Planları ve Topografyası* (Çev. Musa Yıldız)

³ Osmanlı Türkçesi eserlerin dil devrimden sonra modern Türkçeye 'çevrilmesi'ni inceleyen bir çalışma için bkz. Baydere, M. & Karadağ, A.B. (2019), *Çalkışu'nun öz-çeviri serüveni üzerine betimleyici bir çalışma*.

kültürüne geri dönmesini sağlayan yeniden çevirilerde, çevirmen ve editör olarak eyleyicilerin çeşitlilik gösteren çeviri kararlarının; kitap içindeki belirli başlıklarla sınırlandırılarak *yabancı dil yaratımı*, *metinsiz kültürel geri çeviri* ve *yeniden yerleştirme* kavramları ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Bahsi geçen eser daha çok Anadolu sahasındaki arkeolojik ve tarihi eserlerin hacimli betimlemelerine sahiptir. Bu nedenle çalışmaya, yalnızca çeviri eserin giriş kısmındaki yan metinler ve Anadolu- coğrafyasının kültürünü ve insanlarını merkeze alan dini ve millî öğelerin yer aldığı birinci ciltteki başlıklar dâhil edilmiştir.

2. Kaynak Dizgede Yazar ve Eserin Yeri

Çalışmanın bütüncesini oluşturan özgün eserin yazarı Charles Texier, 1802 yılında Versailles'da doğmuş ve 1871 yılında Paris'te vefat etmiştir. Güzel Sanatlar Okulu'ndan mezun olduktan sonra Fransa devleti tarafından Anadolu'nun doğusundaki bölgelere bayındır müfettişi olarak gönderilmiştir. Görevi sırasında Osmanlı Devleti'nden izin alarak Anadolu'nun birçok noktasını gezip arkeolojik eserleri ve yerel kültürü incelemiş, aldığı notları 1839-1849 yıllarında üç cilt halinde yayımlamıştır⁴ (Kaya, 2012, s.246).

Araştırmamanın odağındaki söz konusu eserin erek dizgedeki önemini anlamak için yazıldığı dönemde Avrupalıların, Anadolu ve Türkler hakkındaki tarih yazımı ve anlayışı hakkında fikir sahibi olmak gerekir. 19. yüzyılda Avrupalılar tarafından tarih yazımı önem kazanmış ve hem kendi hem de diğer milletlerin tarihlerini öğretici bir şekilde yazma gereksinimi duymuşlardı. 20. yüzyılın ünlü tarihçilerinden Herbert Butterfield, eski modern tarihçilerin ilerlemecilik ekolüne bağlı olarak kesinlikli, mutlakçı ve anakronik bir anlayışa sahip olduğunu ve tarihsel değerleri çarpıtarak aktardıklarını iddia etmiştir (Butterfield, 1931, s. 11)⁵. Batılı seyyahlar, yazdıkları bu metinlerde kendilerine ait olmayan bir kültürün yazımını yapmalarının oryantalist söylemlerini desteklemesi, Batı'nın Doğu'yu bir çevirisi olması bağlamında da tartışılmıştır. Örnek olarak Nilüfer Alimen'e (2019) göre Batı, Doğu'yu kendi zihninde çevirip kendi istediğine dönüştürerek 'oryantalist' bir bakış açısı ile tarihi yazmıştır. Bu şekilde yapılmış bir eserin çevirisi ele alınırsa kaynak ve ereğin eşit pozisyonlarda olamayacağı ancak aralarında asimetrik bir ilişki ile ereğin her zaman kaynağın bir kopyası olacağını iddia etmiştir. Alimen, makalesinde bunu desteklemek için İstanbul ile Anadolu coğrafyası ve insanları hakkında Batılı misyonerler ve gezginler tarafından yazılmış çeviri eserlerden örnek oryantalist söylemleri derlemiştir (Alimen, 2019, s. 76).

Bir örnekte, Eliza Cheney Abbott Schneider, Osmanlı topraklarına ilişkin gözlemlerini aktardığı eserinde Lord Byron'un Anadolu coğrafyasının "*İnsanları dışında her şeyiyle bir cennet...*" olarak nitelendirildiğini iddia etmektedir. Böylelikle misyoner yazar, söz konusu ifadeyi Byron'a atıfla dile getirmekte ve bu yönüyle dönemin Batılı metinlerinde görülen oryantalist söyleme örnek oluşturmaktadır (Schneider, s.16, 2009).

Charles Texier'in eserinin içeriğinin büyük bir kısmı ise Anadolu'nun tarih öncesi ve klasik Osmanlı döneminden kalan arkeolojik yapılarının betimlenmesinden

⁴ Orijinal Fransızca eser için bkz. Texier, C. (1839), *Description de l'Asie Mineure*.

⁵ Detaylı bir araştırma için bkz. Durgun, F. (2013), Rönesans'tan 19. Yüzyıla Avrupa Tarih yazımında İlerleme Fikri, Dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa Tarihi Algısı.

oluşturmuştur. Ancak birçok başlık altında bölgenin yerel insanlarından ve kültürel özelliklerinden de bahsetmiştir. Örnek olarak eserin birçok noktasında Türkler ve Müslümanları genelde özgün bir sanata sahip olmayan (Karş. Texier, 1839, s.73), yaşadığı şehirlerde ümitsizliğin hâkim olduğu (Karş. Texier, 1939, s.47) göçebe ve medeniyete uzak bir hayata alışkın halklar (Texier, 1839, s.66) olarak tanıtmaktan çekinmemiştir. Bu ve bunun gibi örnekler bütüncü kısmında ayrıntılı olarak işlenmiştir. Buna karşılık, *Asie Mineure*'ün 2002 basımlı *Küçük Asya* adlı çeviri eserin önsözlerinde çeviri eyleycileri tarafından Texier'in bu 'oryantalist' ve 'tarafıl' tutumunun dolaylı olarak görmenin mümkün olduğu iddia edilmektedir (Texier, 2002, s.XIV).

3. Ereğ Dizgede Çeviri Eserin Yeri

Kaynak metnin 1923-1924 ve 2002 yıllarında olmak üzere iki ayrı çevirisi bulunmaktadır. İlk çeviri eser, çok iyi derecede Fransızca ve Arapça bilen, Osmanlı Devleti'nin doğu vilayetlerinde denetlemelerde bulunmuş ve Anadolu'da vali yardımcılığı yapmış Ali Suad Bey tarafından Küçük Asya: Coğrafyaya, Tarihe, Âsâr-ı Atıkaya Ait Tarif adıyla çevrilmiştir (Yıldız, 2007). Çeviri eserin 1923 yılında ilk cildi ve 1924 yılında ikinci ve üçüncü ciltleri İstanbul Matba-i Âmiresi tarafından basılmıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında devlet tarafından Anadolu topraklarına ve tarihine sahip çıkma, ulus devlet kimliğini oluşturma ve koruma fikri ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet aydınları bu fikirden yola çıkarak 19. ve 20. yüzyılın başında batılı arkeologlar, tarihçiler ve etnologlar tarafından Anadolu, Türk tarihi ve kültürü hakkında yazılan eserlerden faydalanmıştır. Bu eserlerin incelenip yeni Cumhuriyet politikalarıyla ilişkilendirilmesi sonucunda, Anadolu tarihini saf Türklükle bağdaştıran ve Türk Tarih Tezi olarak bilinen Türkçe tarihî metinler ortaya konmuştur.⁶ Ayrıca bu dönemde, kaynağı Antik Yunan Medeniyeti olarak bilinen eski edebi ve felsefi eserler de Türkçeye çevrilmiş ve bu çeviri eserler ile tarih yazımı yapılarak Helenistik kültür Anadolulaştırılmaya, dolaylı olarak da Türkleştirilmeye çalışılmıştır⁷. Günümüzde bilimsel bir karşılığı olmayan bu düşünce, Mavi Anadoluçuluk olarak bilinir⁸. Dolayısı ile araştırma dahilindeki *Asie Mineure* adlı eserin çeviri girişimi, Cumhuriyet'in ilanı ile ortaya çıkan kültür politikalarının ve Anadolu merkezli bir tarih bilinci oluşturma çabasına temel olan ilk örneklerden biri olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu Osmanlı Türkçesi eser, Türkiye'deki modernleşme inkılaplarından olan 1928 tarihli Harf İnkılabı ve 1932 tarihli Dil Devrimi'nden sonra modern Türkçeye aktarılmamıştır. Ancak bu girişim yaklaşık seksen sene sonra, 2002 yılında Kazım Yaşar Koprıman tarafından modern Türk alfabesine aktarılıp Musa Yıldız tarafından modern

⁶ Örnek eserler için bkz. Günaltay, Ş. (1938, Temmuz 1). Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikaların Mahiyeti ve Tez'in Kat'i Zaferi. *Bellekten*, 354-358; Kandemir (1933) *Etiler (Hitler)*, Köy Hocası Matbaası Ankara

⁷ Ayrıntılı araştırma için bkz. Cihan-Artun, F.B. (2017) The İnönü Era Translation Movement: Classics in The Service of Turkish Nationalism, *Middle Eastern Studies*, 53(5), 747-761.

⁸ Ayrıca bkz. Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923-1960*.

Türkçeye sadeleştirilmiş ve Türk Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı tarafından üç cilt olarak *Küçük Asya Coğrafyası Tarihi ve Arkeolojisi* ismiyle basılmıştır.

Bu yeni basımda, çeviri eserin ana metninin Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine sadeleştirilmesinin yanında birçok yan metin eklenmiş ve ilk çeviride çevrilmeyen “eksik” (Texier, 2002, s.XV) kısımlar kaynak eserden çevrilmiştir. İki çeviri eser arasındaki ilişki ve yan metinler aşağıdaki kavramsal çerçeve ışığında incelenecektir.

1922-1923 yıllarında basılan eser Erek Metin 1 (EM 1) olarak adlandırılacaktır. İlk çeviri eserde “hatalı ve eksik çevrilmiş” (Texier, 2002, s.XV) yerlerin Fransızca kaynak metinden tamamlanması ve ikinci çeviri eser için Osmanlı Türkçesinden modern Türkçeye bir dil-içi çeviri ile yeniden yerleştirme yapıldığı iddia edildiği için bundan sonra, 2002 yılında basılan eser de Erek Metin 2 (EM 2) olarak adlandırılacaktır. Bütüncedeki örneklere geçmeden önce aşağıda, eseri incelemede çalışmaya ışık tutacak kavramsal çerçeve verilecektir.

4. Kavramsal Çerçeve

Bu çalışmada, Charles Texier’in Türk kültürünün hâkim olduğu Anadolu’nun tarihi ve coğrafyasını Fransızca kaleme aldığı eserin Türkçe çevirisi, Tu ve Li’nin (2017) ortaya koyduğu ‘yabancı dil yaratımı’ (foreign language creation) kavramı odağında okunacaktır. Çinli çeviribilimcilerin, Amerikalı Çinlilerin Çin kültürü hakkında İngilizce yazdıkları Çin temalı romanları incelerken ortaya attıkları kavramlar, üzerinde çalıştığımız vakayı anlamaya yardımcı olabilir (Sun, 2014). Amerikalı Çinlilerin, Çin kültürünü Amerikan edebiyat dizgesi dahilinde İngilizce yazmaları ‘yabancı dil yaratımı’ olarak adlandırılmıştır (Guo, 2017). Yabancı bir dilde ortaya çıkan bu metinler, kendi kültürlerine döndüklerinde ise değişikliklere uğramışlardır. Böylelikle kökeni zaten çevrildiği kültüre ait olan ancak yazıldığı dil farklı olan metinlere, dilsel olmaktan ziyade kültürel bir çeviri uygulanmasını gerektirmiştir. Bu kavram, önce kökensiz geri çeviri (rootless back translation) olarak adlandırılrsa da (Wang, 2009; Wang & Jiang, 2012) daha sonra metinsiz kültürel geri çeviri (textless back translation) olarak kavramsallaştırılmıştır (Tu & Li, 2017)⁹. Türk çeviribilim literatürüne bakıldığında ise bu kavramlarla ilgili daha önce yapılmış farklı çalışmalara rastlanmaktadır¹⁰.

Bu çalışmadaki örnek vakada ise eser, bağlamındaki kültüre yabancı olan Fransızca dilinde yazılarak Anadolu ve Türk kültürünün bir anlamsal inşasını yaparak ve Türkçeye çevrilerek kendi kültürüne döndüğü iddia edilmektedir. Bu bağlamda yapılan çevirileri metinsiz kültürel geri çeviri kavramı ile çözümlenmek uygun olacaktır.

1923-1924 yıllarında yapılan çeviri, 2002 yılında Arap alfabesi ile yazılan Osmanlı Türkçesinden ve eskimiş kelimelerden günümüz Türkçesine sadeleştirilmiştir. Sadeleştirme yöntemi, bir çeviri yöntemi olarak ilk kez Roman Jakobson çeviri türlerini

⁹ Sündüz Öztürk Kasar (2020) tarafından bu kavramlar için özde çeviri (watermark translation) ve aslına çeviri (retro-translation) önerilmiştir.

¹⁰ Bkz: Alimen, 2023; Avcı Solmaz, 2020; Avşaroğlu & Karadağ, 2019; Baydere, 2018; Boy, 2023; Çakmak, 2022; Gökduman, 2018; Kaşkaş, 2024; Karadağ, 2019; Öztürk Baydere, 2019; Sayın, 2019; Taş İlmeç, 2020.

sınıflandırmasında görülür. Bu kavram, vaka dahilindeki EM 1'in EM 2 ile ilişkisini anlama açısından önemlidir. Rus Dilbilimci Roman Jakobson (2021) dilbilimsel olarak bir göstergenin üç şekilde çevrilebileceğini savunur:

1. Diller arası çeviri ya da bildiğimiz anlamda çeviri (translation proper)
2. Göstergeler arası çeviri ya da işlev değişimi (transmutation)
3. Diliçi çeviri ya da yeniden sözcükleme (rewording)

Jakobson, diliçi çeviriye yeniden kelimelere dökmek ve bir daha yazmak (rewording) olarak açıklamıştır. Jakobson'un kategorizasyonu, zamanına göre geniş ve açıklayıcı gözükse de günümüz çeviribilimciler tarafından eleştirilmiş ve eksik görülüp tamamlanmaya çalışılmıştır¹¹.

Özellikle 19. yüzyılın sonlarıyla 20. yüzyılın başlarında Osmanlı Türkçesiyle yazılan metinlerin Harf ve Dil İnkılaplarından sonra modern Türkçeye aktarımı, çeviri tarihimiz açısından büyük bir zenginliğe işaret eden diliçi çevirileri doğurmuştur¹². Çeviri tarihimizdeki bu "yeniden yazımlar", Özlem Berk Albachten (2014) tarafından "eski metinlerin güncellenmesi olarak diliçi çeviriler" şeklinde tanımlanmakta ve bunun Türk Edebiyatı'nda çok yaygın bir uygulama olduğunu belirtmektedir (s.251).

Bununla birlikte, EM 2 sadece bir diliçi çeviri ürünü değildir. Aynı zamanda EM 2'ye EM 1'de olmayan birçok yan metin de eklenmiştir. Gérard Genette (1997), yan metinlerin çeviri eserin var olduğu zaman dilimindeki kültüre, yazara, çevirmene göre değiştiğini (s.3) ve çeviri ürünlerin var oldukları zamanla uyumlu, kabul edilebilir ve tüketilebilir olmasını için çok önemli olduğunu vurgulamıştır (s.1). Yançeviri (paratranslation) kavramından hareket ederek yan metinlerin çeviri metne olan politik, ideolojik ve estetik etkisini inceleyen çeviribilim araştırmacılarından Yuste Frias'e göre ise, çeviriyle beraber, onun yanında, arasında hatta onun çevresinde olan her şey çevrilen metne hayat verir (s.119).

Bunun dışında iki kavram daha vardır: yerlileştirme ve yabancılaştırma (domestication and foreignization). Bu iki kavram, Lawrance Venuti'nin (1995) çeviri stratejileri olarak ortaya koyduğu temel yönelimleri ifade eder. Ona göre çevirmenler ve diğer eyleyenler tarafından daha az akıcı ve kaynak metne yakın çevrilen erek metinler için yabancılaştırma, kaynak metinden uzaklaştırıp yazarı okura götürmek ve erek dile yabancı gelmeyecek öğelerle akıcılığı sağlayan metinler için ise yerlileştirme stratejisinin uygulandığını iddia eder (Krs. s.20).

Çeviribilim araştırmacıları Kinga Klaudy ve Pal Heltai de yukarıda bahsedilen metinsiz kültürel geri çeviri ve yerlileştirme kavramlarını geliştirerek bunların farklı vakaları aydınlatmada yardımcı olacağını iddia etmiştir. Yazarlar, küreselleşmenin arttığı günümüzde kültürel geri çevirinin (cultural back translation) arttığını gözlemleyen ve bununla birlikte bu kavram dâhilinde bildiklerimizin üzerine yeni çalışmalar

⁹ Bkz. Hermans, T. (2020). *Translation and systems* (s. 148); Kaindl, K. (2020). Theoretical framework: A multi-modal conception of translation (ss. 59–60).

¹² Diliçi çeviri hakkında detaylı çalışma için bkz. Canlı, G. (2018). Relocating Self-Translation from the Interlingual to Intralingual: Faulkner as a Self-Translaauthor. *TransLogos Translation Studies Journal*, 1(1), 41-63.

yapabileceğini belirtmişlerdir. Amerikan edebiyatındaki Çin kültürünü merkeze alan eserleri incelenirken bu eserlerin halihazırda yapılan bir yerleştirme üstüne bir yerleştirme stratejisinin daha uygulandığını belirtmişler (Klaudy & Heltai, 2020, s.45) ve böylelikle metinsiz kültürel geri çevirinin yeniden yerleştirme (re-domestication) kavramına dahil olduğunu savunmuşlardır.

İşte bu vaka çalışması yukarıda tanımlamaya çalıştığımız kavramların iç içe geçtiği bir örnektir. Bu kavramsal çerçeve bir sonraki bölümde yer alan bütüncüyi incelemede bize yardımcı olacaktır.

5. Bütüncü

EM 1'in eskimiş dili ve üslup farkı nedeniyle erek kültürde yeterince faydalanılmadığı düşünüldüğünden (Texier, 2002, s. XIII), EM 2'ye yapılan diliçi çevirinin yanı sıra esere birçok yan metin eklenmiş; böylece eserin seksen yıl sonraki Türkiye'ye ve Türkçeye uyum sağlaması amaçlanmıştır. Bu durum, yukarıda bahsedilen kavramlar çerçevesinde açıklanabilir.

1923 yılında basılan EM 1'in ilk cildinde herhangi bir önsöz bulunmamaktadır. 2002 yılında basılan üç ciltlik EM 2'nin ilk cildinde ise iki sunuş, bir önsöz ve bir de açıklamalar olmak üzere dört tane başlık bulunmaktadır. Bunların dışında, kitaptaki gravürlerin ve haritaların listesi bulunmaktadır. Ancak bunlar teknik bilgi olduğundan incelemeye dahil edilmeyecektir.

EM 1'de yer alan kısıtlı sayıdaki dipnotlar ve EM 2'deki uzun giriş ve önsöz yazılarıyla beraber çeviri eserde az sayıda fakat detaylı ve bilgilendirici dipnotlar bulunması yan metinlerin önemini kavramada faydalı olacaktır.

Bu bütüncü dahilinde yalnızca yan metinler ve çeviri metnin içindeki bazı dipnotlar incelenecektir. Ancak ilk olarak, özgün eserden çevrilirken EM 1'de eksik kalmış ve EM 2'de tamamlanmış yerlerden ve EM 2'ye eklenerek çeviri esere yön verdiği düşünülen yan metinlerden söz edilecektir.

5.1. Eksik Metinler

EM 2'nin kapağında isimler; çeviren Ali Suad Bey, latin harflerine aktaran Kazım Koprıman, sadeleştiren Musa Yıldız şeklinde yer almaktadır. Ancak açıklamalar ve önsöz kısmında da belirtildiği gibi üçüncü cilt ağırlıklı olmak üzere özgün metinden 150 sayfalık bir kısım, Ali Suad Bey'in çevirisinde mevcut değildir. Eksik kısımlar, sadeleştirmeyi yapan Musa Yıldız ve Esmâ İnce tarafından Fransızca aslından çevrilmiştir. Bu eksik kısımları incelediğimizde birçoğunun cümleler halinde gelişigüzel bırakıldığı sonucuna varılsa da üzerine detaylı bir araştırma yapılması gerektiğinden çalışmanın dışında bırakılmıştır.

5.2. Eksik İsimler

Bunların dışında, EM 1'de yanlış verilen isimler ve tarihler, EM 2'nin ilk cildinde s. 93, 199, 200, 216 ve 225'te dipnotlar ile düzeltilmiştir. EM 2'de Bazı dipnotlarla (s.225) EM 1'de yanlış bilgi verildiği belirtilmiştir. Bu, EM 2 tarafından EM 1'e doğrudan müdahale edildiği ve EM 1'in çevirisinin "yanlışlarla dolu" olduğu tekrar vurgulanmak istenmiş olabilir (Krş. Texier, 2002, s.XV).

5.3. Yan Metinler

EM 2'de iç kapaktan ve sunuş yazılarından hemen önce yer alan iki yazı dikkat çeker. İlki, dönemin Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün Konya'dan, dönemin başbakanı İsmet İnönü'ye 1931 yılında çektiği telgraf mektubudur. "Acele ve Önemlidir" başlığı ile öne çıkan mektupta Atatürk, İsmet İnönü'ye İzmir, Antalya, Adana ve Konya'daki müzeleri gördüğünü, buradaki arkeolojik eserlerin yabancı uzmanlar tarafından tasnif edildiğini ve memleketin her tarafında bulunan bulunan kadim medeniyetlerin mirasının korunması ve eserlerin ilmi bir surette muhafaza edilmesi gerektiğini vurgularken Konya'daki Karatay medresesi ve Alaaddin Camii gibi tarihi eserlerin tamire muhtaç olduğunu belirtir (Texier, 2002, para. 2).

Hemen arka sayfadaki yazıda ise Atatürk'ün Türk milletinin sadece kahramanlığıyla değil zengin tarihi ve kültürel mirası ile de övünmesi gerektiğini belirten bir resimli bir alıntıya daha yer verilmiştir (Texier, 2002, para. 3). Bütün önsözler ve çeviri metinlerden önce eserde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve önderi Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu tarihi ve mirasının önemi hakkındaki sözlerine yer verilmiştir. Eser, yabancı dil inşası yapılan bir ürünün çevirisi olmasına rağmen, okuyucuya elinde tuttuğu kitabın içeriğinin, bir çeviri metin olmaktan öte, Türkiye'nin kendi kültür ve tarihinden bir parça olduğunu vurgular gibi tanıtılır. Bu yan metinlerle esere şekil vermenin bir örneği olabilir.

Ardından gelen ilk sunuş yazısında dönemin devlet bakanı ve başbakan yardımcısı imzasıyla Devlet Bahçeli, Türkiye Cumhuriyeti topraklarındaki tarihi eserleri bu milletin bir miras olarak taşıdığını ve Anadolu'yu, Batı ve Doğu arasındaki uygarlıkların oluşmasındaki önemini bölgede bulunan siyasi bir güç olarak Türkiye'nin ortaya koyması gerektiğini ve bu mirası gözü gibi korumayı görev edindiğini not eder (Texier, C. 2002, s.VII). EM 2'deki ikinci sunuş, dönemin Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı İstemihan Talay'ın imzasını taşır. Burada, daha çok Anadolu topraklarının tarihi ve coğrafyası hakkındaki bilgilere yer verilirken kültür bakanlığının bu tarihi mirası korumaya çalıştığının altı çizilir. Burada, özellikle bu gibi çalışmaların Türkiye'nin kültür turizmine büyük katkı sağlayacağına dikkat çekerek Texier'in yaptığı çalışmaların çevrilerek Türk aydınının hizmetine sunulmakta olduğunu belirtir (Texier, 2002, s.IX). Siyasi figürlerin sunuşları değerlendirildiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin bölgesel gücü ve tarihi mirasının farkındalığının altı çizilerek Texier'in çalışmalarını Avrupalılara değil ancak çevirisi yapılarak Türk araştırmacılara hizmet edeceğinin önemini vurgulanması, metinsiz kültürel geri çeviriyi şekillendiren yeniden yerleştirme stratejisinin yan metinler aracılığı ile nasıl sağlandığını destekler niteliktedir.

Bu sunuşların ardından, kitabı yayımlayan Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Başkanı Hasan Duman'ın altı sayfalık uzun bir önsözü bulunur. Burada, Texier'in hayatı ve Anadolu'yu ziyaretlerine yer verilir. EM 1'in çevirmeni Ali Suad Bey'den ve çevirisinden bahsederken yaptığı çevirinin dil ve üslup bakımından artık anlaşılmasız olduğunu ve ondan kolaylıkla faydalanılamadığı belirtilir. Ardından eserin zamanla turistik amaçlar için gelişi güzel ve parça parça çevrildiğini ancak bütününün turistik amaçları aştığına dikkat çekilir. Duman, insanlığın ortak malı olan bu tarihi eserleri herkese anlatmanın her Türk vatandaşının bir görevi olduğunu belirtirken her ne

kadar özgün eser, Türkiye tarihi için değerli bir kaynak olsa da içindeki bilgilerin oryantalist ve taraflı ele alındığını da ekler. Buna rağmen bu tarz eserleri görmezden gelemeyeceğimizi de vurgular. Ardından Texier'in Anadolu arkeolojisine dair verdiği bilgilerin çok değerli olduğunu ancak "haçlılık zihniyetini gizlemeden" Türkleri küçük gördüğünü ve gezip dolaştığı yerlerdeki kişisel gözlemlerine ihtiyatla karşılanması gerektiğine dikkat çeker (Texier, 2002, s. XI). Bu önsözde yazardan, EM 1'in çevirmeninden ve kaynak eserden bahsederken çeviri eserin nasıl okunması gerektiği yayınevinin başkanı tarafından ilk başta belirtilmiştir. Ayrıca Ali Suad Bey'in çevirisinin açıkça yetersiz bulunması burada yeniden yerleştirilmesinin sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Bütüncenin ana kısmını oluşturan ve çeviri metin ile en yakınındaki belirli yan metinlerin incelendiği başlıklar aşağıda verilmiştir.

5.4. Dipnot olarak Yan Metinler

Önsözde, Ali Suad Bey'in çevirisinde olmayan yüzlerce dipnotun ikinci çeviriye konulduğu belirtilmektedir (Texier, 2002, s.XVII). Yapılan incelemede bu dipnotların büyük çoğunluğu metinde geçen coğrafi bölgelerin modern adları veya yazarın yanlış verdiği isim ve tarihlerin düzeltilmesi gibi teknik bilgilerdir. Çalışma dahilindeki başlıklar altında, kavramsal çerçeve ışığında EM 1'deki ve EM 2'deki bütünceye katkıda bulunacak dipnotlar aşağıda incelenmiştir

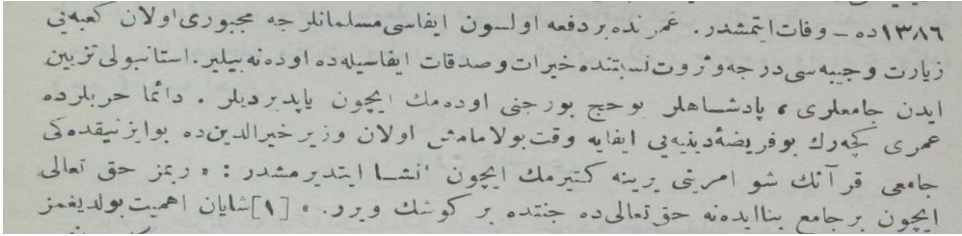
Bu kısımda çalışmayı daha tutarlı ve nitelikli bir hale getirebilmek için üç ciltteki bütün başlıklar ve dipnotlar yerine yalnızca ilk ciltte bulunan Türk ve İslam sözcüklerin geçtiği başlıklar dahil edilerek bütüncü daraltılmıştır. EM 1 ve EM 2'de dipnotlarındaki çeviri eyleyicilerinin, önsözde Texier'in eseri için iddia edilen oryantalist tutumuna bir karşılık olarak nasıl tepki verdiği incelenecektir. EM 2'de dipnotlar yeniden çeviriye ait ise Y.N. olarak yer alırken Ali Suad Bey'in çevirisinden ise Ç.N. şeklinde yer almaktadır. Bu inceleme kapsamında sırasıyla Fransızca kaynak metin verilmiş, ardından EM 1'de yer alan Osmanlı Türkçesi metin ile Latin harflerine aktarılmış transkripsiyonlu metin ve varsa dipnotları, son olarak ise EM 2'de bulunan çeviri ve dipnot metinler ele alınmaktadır.

5.4.1. Örnek 1:

Kaynak Metin:

"L'obligation où sont tous les musulmans de faire au moins une fois dans leur vie le pèlerinage de la Mecque peut être rachetée par des aumônes proportionnées au rang et à la fortune des croyans. C'est pour payer leur dette de pèlerinage que les sultans ont élevé dans Constantinople ces mosquées qui font l'ornement de la ville. Le grand vizir Khayr-Eddin, constamment engagé dans des guerres qui ne lui laissèrent pas le loisir d'accomplir ce pieux devoir, fonda la mosquée de Nicée, conformément à cette sentence du Coran : « Celui qui élève une mosquée en l'honneur du Seigneur notre maître, Dieu lui élève une maison dans le Paradis. » L'édifice que nous décrivons a cela de remarquable qu'il doit être regardé, non comme une œuvre des artistes turcs, mais comme le dernier vestige des arts des Seldjoukides dans l'occident de l'Asie Mineure." (Texier, 1862, s.107)

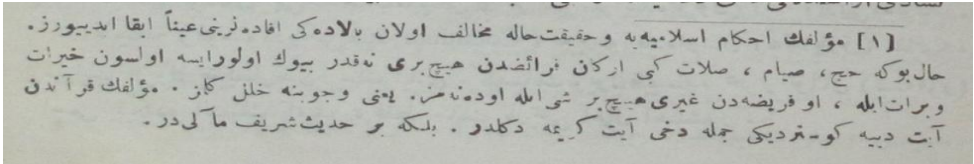
EM 1:

(Texier, 1923, s. 190)

[Ömründe bir defa olsun ifâsı müslümanlarca mecburi [1] olan Kâbe'yi ziyaret vecibesi derece ve servet nisbetinde hayrat ve sadakat ifâsıyla da ödenebilir. İstanbul'u tezyin eden camileri, padişahlar bu hac borcunu ödemek için yaptırdılar. Daima harplerde ömür geçiren bu farize-i diniyeyi ifâya vakit bulamamış olan vezir Hayreddin de bu İznik'teki camiye Kur'an'ın şu emrini yerine getirmek için inşa ettirmiştir: "Rabbimiz Hak Teala için bir cami bina edene Hak Teala da cennette bir köşk verir."]¹³

EM 1 Dipnot:

(Texier, 1923, s.190)

[1] Müellifin ahkamı İslamiye'ye ve hakikat-i hale muhalif olan burdaki ifadesini aynen ibka ediyoruz. Halbuki hac, sıyam, salah gibi erkanı feraizden hiçbirini ne kadar büyük olur ise olsun hayrat ve berat ile, o feraizden gayrı hiçbir şey ile ödenemez. Yani vücubuna hal gelmez. Muallifin Kur'an'dan ayet diye gösterdiği cümle dahi ayet-i kerime değildir. Belki bir hadis-i şerife mealidir.]

EM 2 Çeviri Metin:

...Ömründe bir defa olsun yerine getirilmesi, Müslümanlarca gerekli olan Kâbe'yi ziyaret görevi, derece ve servet oranında, hayır ve sadaka yapmakla da ödenebilir. İstanbul'u süsleyen camiler, padişahlar bu hac borcunu ödemek için yaptılar³²⁸. Sürekli olarak savaşlarda ömür geçirerek ve dinî görevleri yerine getirmeye zaman bulamamış olan baş vezir Hayreddin Paşa da İznik'teki bu camiye Kur'an'ın şu emrini yerine getirmek için inşa ettirmiştir³²⁹: "Rabbimiz Hak Teâlâ için bir cami yaptırana, Hak Teâlâ da cennette bir köşk verir" (Texier, 2002, s.180)

EM 2 Dipnot:

³²⁸ Bu Charles Texier'in şahsî yorumudur. (Y.N.).

¹³Aksi belirtilmedikçe, tüm Osmanlı Türkçesi transkripsiyonlu metinler makale yazarı tarafından aktarılmıştır.

³²⁹ Charles Texier'in burada mealini verdiği Kur'ân'dan bir ayet değil. Peygamberin bir hadisidir. Bkz. Sahih-i Buhârî, Bab men benâ mesciden, I, 172. Ancak Kur'ân'ı Kerim'de buna yakın mealde Tevbe Sûresinin 18. ayeti vardır. (Texier, 2002, s. 180)

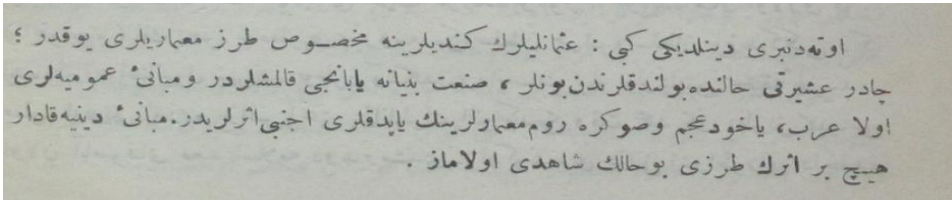
Charles Texier, ikinci kitabın on altıncı bölümünde İznik şehrini betimlemektedir. Buradaki *İslami Eserler* başlığı altında Sultan 1. Murad döneminde İznik'te Hayrettin Paşa tarafından yaptırılan Yeşil Cami'den bahsederken verdiği İslami bilginin EM 2'deki 328. dipnotta gerçekliği olmadığı vurgulanırken hemen arkasındaki 329. dipnotta da ilgili İslami bilgi düzeltilmiştir. Burada dikkat çeken nokta, EM 1'de Ali Suad Bey'in de Texier'in *Kuran'ı* kaynak göstererek verdiği yanlış bilgiye karşı bir dipnotunun bulunmasıdır. Ancak, Ali Suad Bey'in bu yanlış bilgiye karşı aynı hassasiyeti göstermesine rağmen yazdığı dipnot EM 2'de yer almamıştır. Ardından EM 2 eyleyicileri EM 1'deki eski dipnotu görmezden gelerek EM 2 için yeni bir dipnotla metne yeni bir düzeltme yaptığı görülmektedir. Bu noktada EM 1'de çevirmen tarafından yapılan yan metinler aracılığı ile çeviri metnin içeriğine müdahale ve yabancı dil yaratımını yerlileştirme, her ne kadar EM 2'deki müdahaleye benzese de yeterli görülmediği iddia edilebilir. Böylece EM 2 tarafından metne yeniden yerlileştirme stratejisi uygulandığı savunulabilir.

5.4.2. Örnek 2:

Kaynak Metin:

"Il y a longtemps qu'on l'a dit; les Osmanlis n'ont pas d'architecture particulière à leur nation; tribus de la tente, ils sont restés étrangers à l'art de bâtir, et leurs édifices publics sont l'ouvrage d'étrangers, d'architectes arabes ou persans d'abord, et d'architectes grecs ensuite. Aucun genre d'édifice ne peut mieux que les monuments du culte donner la preuve de ce fait." (Texier, 1862, s.125)

EM 1 Çeviri Metin:

(Texier, 1923, s.228)

[Öteden beri denildiği gibi: Osmanlıların kendilerine mahsus tarz mimarileri yoktur; çadır aşireti halinde bulduklarından bunlar, sanat-ı binayeye yabancı kalmışlardır ve mübaniyi umumileri evvela Arap yahut acem ve sonra Rum mimarların yaptıkları cebebi eserleridir. Mübani diniye kadar hiçbir eserin tarzı bu halin şahidi olamaz.]

EM 1 Dipnot: Bulunmuyor.

EM 2 Çeviri Metin:

Öteden beri denildiği gibi: Osmanlıların kendine ait mimarî tarzları yoktur; çadır aşireti hâlinde bulduklarından, bunlar yapı sanatına yabancı kalmışlardır ve genel binalar da

önce Arap ve Fars ve sonra Rum mimarların yaptıkları yabancıların eserleridir. Dinî binalar kadar hiçbir eserin tarzı bu durumun şahidi olamaz³⁶³.

EM 2 Dipnot:

³⁶³ Texier'in gördüğü Türk mimarlık eserleri için "Arap Tarzı" ifadesini kullanması, esasen XIX. yüzyıl oryantalistlerinin, Doğu halklarını tanıma, Doğu ile olan bağlantıları geliştirme yolunda, onların dillerini, edebiyat, folklor, tarih ve bu arada sanatlarını da inceleme çabalarının tipik bir yansımasıdır. Çeşitli nedenler yanı sıra, Batı kültürünün köklerini araştırmak ve bu arada "egzotik doğu"yu görmek-keşfetmek ve yaşamak isteği içindeki birçok araştırmacı, Antik-Klasik kültür ile Hıristiyan kültürünün beşiği olan Anadolu'da çalışmalara girişmişler; bu arada yollarının üstüne Türk sanatına ait değerler çıkmış; söz konusu eserler, bir Türk sanatının olmadığı peşin hükmü (veya hissi) ile, Bizans, İran ya da Arap aslına bağlayarak açıklamaya çalışılmış ve Batı dünyasında hâkim bir tutum olarak yerleşmiştir. Her ne kadar, XX. yüzyılın başlarından itibaren Mendel, Löytved, Sarre, Martin ya da Saladin'in çalışmalarında çoğunlukla İslam Sanatı içinde Selçuklu ve Osmanlı eserlerine rastlanmaktaysa da, esasen ilk kez ve bağımsız bir Türk Sanatı fikri Fransızca olarak yayınlanan Constantinople, de Byzance a Stanboul adlı kitabında (Paris 1909) Celâl Esad ARSEVEN tarafından ileri sürülmüştür. Burada ortaya konulan birçok yeni bilgi ve görüşler, sanat eğitimi görmüş aydın bir Türkün, o zaman ilim dünyasında hâkim olan yerleşik yanlış tutumlara haklı bir isyanı gibi de düşünülebilir. Bu ilk adımdan sonra yine onun Türk Sanatı'nın o zamana kadar bilinen bütün dönemlerini içine alan İstanbul 1928 tarihli Arap alfabesiyle üç yüz sayfalık Türk Sanatı kitabı ve 1939 yılında Fransızca olarak çıkan L'Art Turc gibi eserleri Türk Sanatı çalışmalarının rehberi olmuştur (Y.N.). (Texier, 2002, s.210)

Texier, ikinci kitabın yirmi altıncı bölümde Bursa camilerini betimlerken "Türk Camisinin Yapısı" başlığı altındaki ilk paragrafta, Türk mimarisi üzerine yaptığı yorumlar üzerine EM 2'de uzun bir dipnot bulunmaktadır. Buna karşılık, Ali Suad Bey'in çevirisinde herhangi bir dipnot bulunmaz. Yapılan incelemede görüldüğü üzere ilk cilt içindeki en uzun dipnot budur. Burada, EM 2 tarafından Texier'in verdiği yanlış ve önyargılı olduğu iddia edilen bilgi detaylıca düzeltilmeye çalışılmış ve yazarın Batılı oryantalist kimliğinin de detaylı ve tarihsel açıklamasına girişilmiştir. Aynı şekilde kaynak metnin yayınlandığı dönemden sonra, özellikle 20. yüzyılın başından Türk sanatı ile ilgili Fransızca eserlere alıntılar verilmesi erek metnin içindeki yabancı dil yaratımı daha güvenli bir alanda tutmak istenmiş olunabilir. Böylelikle herhangi bir dipnot bulunmayan EM 1'in üzerine yapılan metinsiz kültürel geri çeviri içinde yeniden yerlileştirme stratejisi uygulandığı iddia edilebilir.

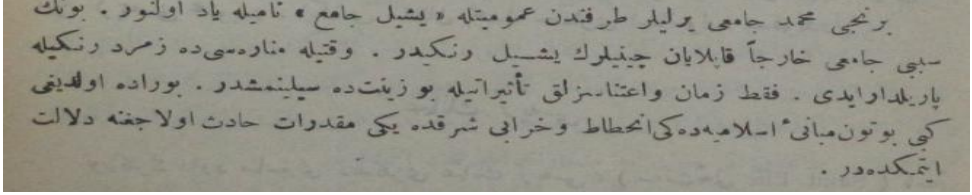
5.4.3. Örnek 3:

Kaynak Metin:

La mosquée de Mohammed 1er généralement désignée, par les habitants, sous le nom de Yechil Djami (la mosquée verte), à cause de la couleur verte des faïences qui la décoraient. Jadis le minaret et la coupole brillaient aussi des couleurs de l'émeraude ; mais le temps et le manque d'entretien ont effacé peu à peu cette brillante parure, et

là, comme dans tous les édifices musulmans, la décadence et la ruine semblent présager à l'Orient de nouvelles destinées. (Texier, 1862, s.129)

EM 1 Çeviri Metin:

(Texier, 1923, s.233)

[Birinci Mehmed Cami yerliler tarafından umumiyetle “Yeşil Cami” namıyla yâd olunur. Bunun sebebi camiyi haricen kaplayan çinilerin yeşil rengidir. Vaktiyle minaresi de zümrüt rengiyle parıldar idi. Fakat zaman ve itinasızlık tesiriyle bu zinet de silinmiştir. Burada olduğu gibi bütün mübaniyi İslamiyedeki inhitat ve harabi şarkta yeni mukadderat hadise olacağına delil etmektedir.]

EM 1 Dipnot: Bulunmamaktadır.

EM 2 Çeviri Metin:

1. Mehmet Camisi orada oturanlar tarafından genellikle “Yeşil Cami” adıyla alınır. Bunun sebebi dışardan kaplayan çinilerin yeşil rengidir. Zamanında minaresi de zümrüt rengiyle parıldardı; fakat zaman ve ilgisizliğin etkisiyle bu süs de silinmiştir. Burada olduğu gibi bütün İslâmî yapıların çöküşü ve yıkılması, Doğuda yeni bir kaderin olacağına işaret etmektedir³⁶⁷. (Texier, 2002 s.225)

EM 2 Dipnot:

³⁶⁷ Charles Texier'nin "...Doğuda yeni bir kaderin olacağına işaret etmektedir" sözünden ne kastettiği anlaşılmamaktadır. Ancak söz konusu eserler daha sonraları Türkiye Cumhuriyeti, Kültür Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Yerel Yönetimler tarafından restore edilmiştir. Bugün Vakıfbank'a rağmen pek çok vakıf eserinin çökmekte olduğunu gazeteler yazıyor. O gün için belki de yazarın şahsî görüşü olmakla birlikte o dönemlerde imparatorluk birtakım yenilik hareketleri, yönetim zafiyeti ve dış müdahalelerle hatta bazı vakıf gelirlerinin azalmasıyla gerekli onarımları yapamamışsa da sonradan kısmen telafi yoluna gidilmiştir (Y.N.). (Texier, 2002 s.225)

İkinci kitapta yirmi yedinci bölümde, 1.Mehmed Camisi başlığı altında bulunan son paragraf, çalışma dahilindeki ilgili başlıklar altında olmamasına rağmen çeviri eseri anlama açısından uzun bir dipnot bulunduğundan buraya eklenebileceği düşünülmüştür. Burada Texier'in, mimari yapıların teknik betimlemelerini yaparken devamında birden açıkça şahsi görüşlerinin de eklediği görülmektedir. Dipnotta, bunun yine yazarın kendi düşüncesi olduğu vurgulanırken bu mimari yapıların şimdiki durumu ve o zaman neden bakımsız olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. EM 1'de hiçbir dipnot bulunmamasını telafi etmek istercesine EM 2, ilgili dipnotla metni yan metin aracılığıyla yeniden yerleştirdiği savunulabilir. Böylelikle önsöz ve girişteki diğer yan metinlerle beraber artık Türklerin

Anadolu'daki tarihi eserlere sahip çıktığı bir kez daha ispat edilmeye çalışıldığı söylenebilir.

5. Sonuç

Bu çalışma, 19. yüzyıl Anadolu coğrafyasını dolaşarak tarihî ve kültürel gözlemlerini ayrıntılı biçimde kayıt altına alan Batılı araştırmacılardan Charles Texier'in *Asie Mineure* adlı eserinin iki farklı dönem çevirisini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Eserin 1923-1924 yıllarında Ali Suad Bey tarafından Osmanlı Türkçesine aktarılan ilk çevirisi ile 2002 yılında modern Türkçeye sadeleştirilen ikinci versiyonu, yalnızca dilsel açıdan değil, aynı zamanda ideolojik, kültürel ve poetik yaklaşımlar bakımından da belirgin farklılıklar ortaya koymaktadır. Cumhuriyet'in kuruluşuyla birlikte şekillenmeye başlayan Anadolu merkezli tarih anlayışı ve ulus-devlet inşasının kültürel politikaları, EM 2'de metin içi ve metin dışı müdahalelerle yeniden üretilmiş; böylece EM 1'de gerçekleştirilen yerlileştirme stratejisiyle yetinilmeyerek ve dönemin poetikası dikkate alınarak yeniden yerlileştirmeye gerek duyulduğu savunulmuştur.

Araştırmanın temel bulguları, her iki çevirinin de kendi dönemlerinin kültürel, ideolojik ve tarihsel önceliklerini yansıttığını göstermiştir. 1923 tarihli çeviri, geç Osmanlı aydınlarının Anadolu tarihini sahiplenme ve medeniyet anlatısını yeniden kurma çabasını taşırken; 2002 yılındaki sadeleştirme, diliçi çeviri olmasına rağmen anlam örgüsünü, söylem tercihini ve yan metinlerdeki kültürel vurguları dönüştürdüğü iddia edilmektedir. Çalışmada ele alınan “metinsiz kültürel geri çeviri”, “yabancı dil yaratımı” ve “yeniden yerlileştirme” kavramları, iki çeviri arasındaki yapısal ve ideolojik ayrışmanın açıklanmasında kullanılmıştır.

Karşılaştırılan başlıklardaki örnekler, yalnızca incelenen bölümlerle sınırlı olmayıp eserin diğer cilt ve bölümlerinde de benzer eğilimlerin bulunabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, Texier'in anlatısının Türk çeviri dizgesinde zaman içinde yeniden konumlandırıldığını ve çevirmen ile diğer çeviri eyleycilerinin metin üzerinde etkin bir yeniden yerlileştirme pratiği yürüttüğünü göstermektedir. Araştırmanın niteliğini korumak için diğer ciltler bütüncü dışı bırakılmış olsa da ileride yapılacak çalışmalar için karşılaştırmalı ve bütüncül bir inceleme zemini sunulduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak bu çalışmada, geç Osmanlı döneminden Cumhuriyet'in ilk yıllarına ve oradan günümüze uzanan çeviri pratiklerinin dönüşümünü anlamak açısından önemli veriler ortaya koyduğu savunulmaktadır. Texier'in Anadolu tasvirlerinin iki farklı dönem çevirisi üzerinden yapılan çözümleme, Türk çeviri dizgesinin yönelimlerini ve çeviri politikalarının zaman içindeki değişimini görünür kılmakta; böylece çeviribilim literatürüne hem tarihsel hem kavramsal açıdan katkı sunmaya çalışmaktadır.

Kaynakça

Alimen, N. (2019). Batı'nın Doğu Çevirisi Olarak Oryantalizm ve Oryantalist Metinlerin Türkçeye Çevirileri. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde Araştırmalar* içinde (ss. 59–92). Hiperyayın.

- Alimen, N. (2023). "Yabancı dilde yaratım" ve "Metinsiz geri çeviri" kavramları çerçevesinde bir inceleme. *Journal of History School*, 66, 2153-2170. <http://doi.org/10.29228/joh.72136>
- Avcı Solmaz, S. G. (2020). Şarkiyatçı bir metnin geri çevirilerinde güç ilişkileri ve "makbul garb" temsilini yakalama mücadelesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (19), 813-832. <http://doi.org/10.29000/rumelide.752846>
- Avşaroğlu, M., & Karadağ, A. B. (2019). "Foreign language creation" and "textless back translation": A case study on Turkish translations of Jason Goodwin's Ottoman-themed works written in English. *Advances in Language and Literary Studies*, 10(5), 107-119. <http://doi.org/10.7575/ajac.all.v.10n.5p.107>
- Baydere, M. (2018). Geri çevirilerde çevirmenin izini sürmek. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde güncel tartışmalardan kavramsal sorgulamalara* içinde (ss. 317-346). Hiperlink Yayınları.
- Baydere, M.; Karadağ, A. B. (2019). Çalıkuşu'nun öz-çeviri serüveni üzerine betimleyici bir çalışma. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (5), 314-333. <https://doi.org/10.29000/rumelide.606165>
- Berk Albachten, Ö. (2013). Intralingual translation as 'modernization' of the language: the Turkish case. *Perspectives*, 21(2), 257-271. <https://doi.org/10.1080/0907676X.2012.702395>
- Berk Albachten, Ö. (2014). Intralingual translation: Discussions within translation studies and the case of Turkey. S. Bermann & C. Porter (Ed.), *A Companion to Translation Studies* içinde (ss. 573-585). John Wiley and Sons. <https://doi.org/10.1002/9781118613504>
- Boy, H. (2023, 25-26 Eylül). Dare to disappoint: Growing up in Turkey'in çeviri yoluyla kaynak kültüre dönüşü üzerine betimleyici bir çalışma [Sözlü sunum]. 9th International KTUDELL Conference: Language, Literature and Translation, Trabzon, Türkiye.
- Butterfield, H. (1931). *The Whig Interpretation of History*. G. Bell & Sons.
- Canlı, G. (2018). Relocating self-translation from the interlingual to intralingual: Faulkner as a self-translator. *TransLogos Translation Studies Journal*, 1(1), 41-63. <https://dergipark.org.tr/en/pub/translogos/article/502265>
- Cihan-Artun, F. B. (2017). The İnönü Era translation movement: Classics in the service of Turkish nationalism. *Middle Eastern Studies*, 53(5), 747-761. <https://doi.org/10.1080/00263206.2017.1300149>
- Çakmak, D. (2022). On "foreign language creation" and "textless back translation": The case study of a historical novel the Turks and Türkler by David Hotham. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Ö11, 622-639. https://doi.org/10.29000/rumelide.1146743_Ö11_622-639
- Durgun, F. (2013). Rönesans'tan 19. yüzyıla Avrupa tarihyazımında ilerleme fikri, dönemselleştirme ve Orta Çağ Avrupa tarihi algısı. *İnsan ve Toplum*, 3(6), 283-304.
- Genette, G. (1997). *Paratexts. Thresholds of interpretation* (J. E. Lewin, Çev.). Cambridge University Press.

- Gökdoğan, U. C. (2018). 'Yabancı dil yaratımı' ve 'kökensiz geri çeviri' kavramları üzerinden bir çeviriyi okumak. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde güncel tartışmalardan kavramsal sorgulamalara* içinde (ss. 347-376). Hiperlink Yayınları.
- Guo, T. (2017). On foreign language creation and rootless back translation: A case study of *Snow Flower and the Secret Fan*. *Journal of Literature and Art Studies*, 7(10), 1354-1364. <https://doi.org/10.17265/2159-5836/2017.10.017>
- Günaltay, Ş. (1938, Temmuz 1). Türk Tarih Tezi hakkındaki intikatların mahiyeti ve Tez'in kat'i zaferi. *Bellekten*, 2(7-8), 354-358. <https://dergipark.org.tr/en/pub/ttkbellekten/article/1428457>
- Hermans, T. (2020). *Translation and Systems*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429285783>
- Jakobson, R. (2021). Çevirinin dilbilimsel yönleri üzerine (E. Bal & M. Kırca, Çev.). *World Language Studies*, 1(1), 64. (Orijinal eser 1959 yılında yayımlanmıştır.)
- Kaindl, K. (2020). Theoretical framework: A multimodal conception of translation. J. Evans & K. Kaindl (Ed.), *Handbook of translation and society* içinde (ss. 59-60). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780429341557-3>
- Kandemir, S. (1933). *Etiler (Hititler)*. Köy Hocası Matbaası.
- Karadağ, A. B. (2014). Batı'nın çevirilmesini "medeniyet" odağıyla yeniden okumak: Tanzimat dönemi/sonrası çeviriler ve "çekinceli" cesur çevirmenler. M. F. Uslu & F. Altuğ (Ed.), *Tanzimat ve Edebiyat – Osmanlı İstanbul'unda Modern Edebi Kültür* içinde (ss. 481-504). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Karadağ, A. B. (2019). Çeviri yoluyla geçmiş, şimdi ve gelecek arasında köprüler kurmak. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde araştırmalar* içinde (ss. 31-59). Hiperlink Yayınları.
- Kaşkaş, G. (2024). 'Yabancı Dil Yaratımı' ve 'Kökensiz/Metinsiz Geri Çeviri': İstanbul Kahvehane Hikâyeleri. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, (37), 81-98. <https://doi.org/10.37599/ce-viri.1559987>
- Kaya, M. (2012). Charles Texier'in seyahatnamesine göre 19. yüzyılda Anadolu'nun sosyal, kültürel ve ekonomik durumu. *Gazi Türkiyat*, 1(10), 245-262. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/gaziturkiyat/article/90369>
- Klaudy, K., & Heltai, P. (2020). Re-domestication, repatriation, and additional domestication in cultural back-translation. *Across Languages and Cultures*, 21(1), 43-65. <https://doi.org/10.1556/084.2020.00003>
- Öztürk Baydere, H. (2019). Geçmişin çeviri yoluyla anlatısında güç mücadeleleri. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 15, 401-412. <http://doi.org/10.29000/rumelide.606237>
- Öztürk Kasar, S. (2020). Çeviri göstergibilimi ile kent göstergibiliminin bütünlük bağlamında özde çeviri kavramının incelenmesi. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*. 1(1), 1-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1918406>

- Sayın, A. B. (2019). Çevirinin yuvaya dönüşü: Sömürgecilik sonrası çeviri kuramında 'metinsiz geri çeviriler'. S. Taş (Ed.), *Çeviribilimde Araştırmalar* (ss. 237-250). Hiperyayın.
- Schneider, E. C. A. (2009). Bursa mektupları: Bir Osmanlı kentinde müminler ve kafirler (Neşe Akın, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Sun, Y. (2014). Translation and back-translation: Transcultural reinventions in some Chinese American literary works. *Asia Pacific Translation and Intercultural Studies*, 1(2), 107–121. <https://doi.org/10.1080/23306343.2014.908563>
- Tahir-Gürçağlar, Ş. (2008). *The Politics and Poetics of Translation in Turkey, 1923–1960*. Brill | Rodopi.
- Taş İlmek, S. (2020). Translation decisions and methods in paratranslation of textless back translations. *Çeviribilim ve Uygulamaları Dergisi*, 29, 188-209. <https://doi.org/10.37599/ceviriri.803747>
- Texier, C. (1839). *Description de l'Asie Mineure: Beaux-Arts, monuments historiques, plans et topographie des cités antiques*. Paris: Firmin Didot Frères.
- Texier, C. (1862). *Asie Mineure: Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la chersonnèse d'Asie*. Firmin Didot.
- Texier, C. (1923). *Küçük Asya: Coğrafyaya, Tarihe, Âsâr-ı Atıkaya Ait Tarif*. İstanbul Matba-i Âmiresi.
- Texier, C. (2002). *Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi*. Türk Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları.
- Tu, Q., & Li, C. (2017). A review on textless back translation of China-themed works written in English. *Studies in Literature and Language*, 14(1), 1–7. <http://www.cscanada.net/index.php/sll/article/view/9177>
- Venuti, L. (1995). *The translator's invisibility: A history of translation*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203360064>
- Wang, H. Y. (2009). *Criticisms on cultural translation*. China Remin University Press.
- Wang, H. Y., & Jiang, H. M. (2012). Foreign language creation and rootless back translation of *Moment in Peking*. *Foreign Languages and Their Teaching*, (2), 68–72.
- Yuste Frias, J. (2012). Paratextual elements in translation: Paratranslating titles in children's literature. In A. Gil-Bajardí, P. Orero, & S. Rovira-Esteva (Ed.), *Translation Peripheries: Paratextual Elements in Translation* içinde (ss. 117–134). Peter Lang.
- Yıldız, M. (2007). Fransız gezgin Charles Texier'in *Küçük Asya*'sının Anadolu kültür tarihindeki yeri. *EKEV Akademi Dergisi*, 11(31), 171–178.